

A85/07 20 februari 1985

DE AFFAIRE POPIELUSZKO : III

In november 1984 werd in een tweetal FOCUSSEN ruime aandacht geschonken aan de ontvoering en dood van de militante priester en Solidariteit-sympathisant Jerzy POPIELUSZKO, die in Polen grote opschudding veroorzaakte. Het door de autoriteiten ingestelde onderzoek resulteerde nog voor de vondst van het stoffelijk overschot van de bekende geestelijke op aanwijzing van diens chauffeur in de arrestatie van drie officieren van de Poolse veiligheidsdienst, ressorterend onder het ministerie van Binnenlandse Zaken (MSW): de 33-jarige kapitein Grzegorz PIOTROWSKI en zijn directe ondergeschikten de luitenanten Waldemar CHMIELEWSKI (29) en Leszek PEKALA (32). De drie arrestanten behoorden tot het MSW/Departement IV, een onderdeel van het Poolse repressieapparaat dat zich bezighoudt met de R.K.-kerk en de nationale minderheden in Polen.

Van officiële zijde is de moord op POPIELUSZKO aanvankelijk voorgesteld als een zorgvuldig beraamde samenzwering van bepaalde "elementen" binnen de Poolse veiligheidsdienst, die gesteund zouden zijn door een persoon of groepering op de achtergrond. Na de latere arrestatie van kolonel Adam PIETRUSZKA, plaatsvervangend hoofd van het MSW/Departement IV, werd deze 'samenzweringstheorie' geleidelijk afgezwakt. Vooral nadat twee functionarissen van het ministerie van Binnenlandse Zaken, die betrokken waren bij het onderzoek in de zaak POPIELUSZKO, gedood werden bij een verkeersongeluk, stond de meerderheid van de Poolse bevolking volgens Westerse waarnemers steeds sceptischer tegenover de intenties van premier en partijleider JARUZELSKI c.s. om de werkelijke schuldigen ter verantwoording te roepen.

In deze FOCUS wordt ingegaan op het proces tegen de vier inmiddels tot soldaat gedegradeerde officieren van de Poolse veiligheidsdienst dat van 27 december tot 7 februari jl. werd gehouden. Centraal daarbij staat de wijze waarop de moord op POPIELUSZKO teruggebracht werd van 'samenzwering' tot 'bedrijfsongeval', waarbij uiteindelijk zowel het regime JARUZELSKI als de Poolse veiligheidsdienst zelf buiten schot bleven.

DE AFFAIRE POPIELUSZKO: III

Van samenzwering naar bedrijfsongeval

Op 27 december jl. begon in Torun, ruim 200 kilometer ten noordwesten van Warschau, het proces tegen vier leden van de Poolse veiligheidsdienst die terecht stonden wegens de moord op de nationaal en internationaal bekende priester Jerzy POPIELUSZKO. De oppositionele geestelijke werd op 19 oktober 1984 ontvoerd toen hij met zijn chauffeur Waldemar CHROSTOWSKI op weg was van Bydgoszcz naar Torun, waar hij de volgende dag had willen preken. De ontvoering werd uitgevoerd door kapitein Grzegorz PIOTROWSKI en zijn beide ondergeschikten de luitenanten Leszek PEKALA en Waldemar CHMIELEWSKI, allen behorend tot het Departement IV van het Poolse ministerie van Binnenlandse Zaken (MSW), een operationeel onderdeel van het repressieapparaat dat zich speciaal bezighoudt met de R.K.-Kerk en de nationale minderheden in Polen. Volgens de aanklacht hielden de drie officieren de auto van POPIELUSZKO aan met de weloverwogen bedoeling om de priester te doden. Nadat CHROSTOWSKI uit de auto van de ontvoerders was ontsnapt hadden zij tijdens een rit naar Wloclawek, 70 kilometer ten zuiden van Torun, herhaaldelijk fysiek geweld tegen POPIELUSZKO gebruikt, waardoor deze tot vier keer toe bewusteloos raakte. De priester kwam uiteindelijk door verstikking of wurging om het leven, nog voordat zijn lichaam in de rivier de Vistula werd geworpen. Tien dagen later werd het stoffelijk overschot door duikers in het waterspaarbekken van Wloclawek gevonden. Naast de drie genoemde officieren verscheen in Torun ook kolonel Adam PIETRUSZKA in de beklaagdenbank. Als plaatsvervangend hoofd van het MSW/Departement IV was hij op 1 november gearresteerd op beschuldiging van het aanzetten tot en de medeplichtigheid aan de moord op POPIELUSZKO.

Tijdens de rechtszaak stond voor veel waarnemers de vraag centraal of zou blijken dat de drie ontvoerders werkelijk gehandeld hadden op bevel van hogerhand volgens een zorgvuldig beraamd plan waarbij een persoon of groepering op de achtergrond betrokken was. Deze 'samenzweringstheorie' was door de Poolse autoriteiten zelf kort na het bekend worden van de ontvoering van POPIELUSZKO naar voren gebracht maar werd in de daaropvolgende weken geleidelijk afgezwakt. Ondanks een voor Poolse verhoudingen ongebruikelijke persconferentie, waarbij regerings- en partijleider JARUZELSKI persoonlijk verzekerde dat de affaire-POPIELUSZKO niet in de doofpot zou worden gestopt, groeide onder de Poolse bevolking het wantrouwen tegenover het althans verbaal verkondigde streven om de werkelijke schuldigen achter de schermen ter verantwoording te roepen. De twijfels aan de intenties van JARUZELSKI c.s. namen nog verder toe, toen op 30 november kolonel Stanislaw TRAFALSKI en majoor Wieslaw PIATEK, die belast waren met het onderzoek in de zaak POPIELUSZKO, gedood werden bij een verkeersongeluk, waarbij hun auto frontaal in botsing kwam met een vrachtauto, die "een incorrecte inhaalmanoeuvre uitvoerde".

Het proces tegen de vier verdachten ging onder strenge veiligheidsmaatregelen van start en werd o.a. bijgewoond door vijf Westerse journalisten. Voorzitter van de rechtbank was partijfunctionaris , die de openbare aanklager Leszek PIETRASINSKI nagenoeg de vrije hand liet, maar de advocaten van de familie van POPIELUSZKO en zijn chauffeur CHROSTOWSKI weinig speelruimte gunde. Ook greep tijdens het proces herhaaldelijk in, waarbij hij zelf op heftige toon vragen stelde aan de verdachten of in hun plaats antwoorden gaf.

De eerste beklaagde die althans formeel de gelegenheid kreeg om eventuele betrokkenen achter de schermen aan te wijzen was Leszek PEKALA, die tijdens de eerste en de tweede procesdag werd verhoord. PEKALA beriep zich op zijn directe chef PIOTROWSKI, die tijdens de voorbereiding van de ontvoering van POPIELUSZKO herhaaldelijk tegenover hem zou hebben verklaard dat hij de actie coordineerde met personen aan de top, waarbij verschillende malen Adam PIETRUSZKA werd genoemd. De door PEKALA tijdens zijn voorarrest geuite beschuldigingen aan het adres van een onderminister van Binnenlandse Zaken die op de hoogte zou zijn van de moord op POPIELUSZKO werden echter ingetrokken. PEKALA bevestigde wel dat de desbetreffende onderminister afwist van het feit dat er acties tegen POPIELUSZKO op het programma stonden, maar kon of wilde niet mededelen welke van de zes onderministers van Binnenlandse Zaken hij bedoelde. Volgens PEKALA was slechts de ontvoering en niet de moord op POPIELUSZKO vooraf gepland. Dat de priester daadwerkelijk gedood moest worden zou hem pas gebleken zijn toen hij van PIOTROWSKI het bevel kreeg om het mishandelde lichaam van de geestelijke met stenen te verzwaren en in de rivier de Vistula te werpen. PEKALA ontkende tenslotte, in tegenstelling tot eerder door hem afgelegde verklaringen, dat het verhullen van de moord zou worden gedekt door de hoogste politieke gelederen.

Op 2, 3 en 4 januari jl. kwam de tweede beklaagde, de evenals PEKALA inmiddels tot soldaat gedegradeerde Waldemar CHMIELEWSKI aan het woord. De actie tegen POPIELUSZKO was volgens CHMIELEWSKI op brede schaal aan de top voorbereid. De ex-luitenant voegde daaraan toe dat hij met "de top" een van de afdelingsdirecteuren van het ministerie van Binnenlandse Zaken of een onderminister bedoelde. Tijdens een kruisverhoor op 7 januari gaf CHMIELEWSKI in tegenstelling tot PEKALA wel een naam prijs, toen hij Wladyslaw CIASTON noemde als een van de personen aan de top met wie PIOTROWSKI over de geplande actie tegen de priester had gesproken. CIASTON is als onderminister van Binnenlandse Zaken verantwoordelijk voor het doen en laten van de operationele onderdelen van het Poolse civiele inlichtingen- en veiligheidsapparaat, waartoe behalve het eerder aangeduide Departement IV, ook de MSW/Departementen I (buitenlandse inlichtingen), II (contra-spionage) en III (contra-subversie) gerekend moeten worden. Hij is evenals de minister van Binnenlandse Zaken, generaal Czeslaw KISZCZAK, afkomstig uit de gelederen van de militaire geheime diensten ressorterend onder het ministerie van Defensie. CIASTON wordt dan ook als een geestverwant van KISZCZAK beschouwd, die op zijn beurt tot de intimi van premier en partijleider JARUZELSKI wordt gerekend. Tegen deze achtergrond moet waarschijnlijk de bruuske reactie van rechter worden gezien, die CHMIELEWSKI in felle

bewoordingen vroeg of hij zich werkelijk kon voorstellen dat een onderminister van Binnenlandse Zaken bij de zaak POPIELUSZKO betrokken was. CHMIELEWSKI die tijdens het proces een zenuwachtige indruk maakte en tweemaal flauw viel, verklaarde vervolgens dat hij zich ingebeeld kon hebben dat CIASTON de ontvoering van POPIELUSZKO had goedgekeurd: "PIOTROWSKI belde vaak met superieuren om de zaak te bespreken; ik heb aangenomen dat het om CIASTON ging".

Tot de ontvoering was volgens CHMIELEWSKI overgegaan om van de priester informatie over de ondergrondse Solidariteit los te krijgen. Daarbij zou het niet de vooropgezette bedoeling zijn geweest om de priester te doden, hoewel in verband met diens zwakke gezondheid een hartaanval was ingecalculeerd. Het plan zou eigenlijk zijn "een gat te graven, de priester daar in te leggen en hem met takken toe te dekken om hem te intimideren". In dat gat zou POPIELUSZKO een paar dagen zonder eten moeten blijven liggen. Evenals PEKALA verklaarde CHMIELEWSKI dat hij in een later stadium van PIOTROWSKI had vernomen dat hij dankzij bescherming van hogerhand niet voor de moord op POPIELUSZKO vervolgd zou worden.

Na PEKALA en CHMIELEWSKI verscheen PIOTROWSKI op 8 januari voor de rechtbank. Op de ochtendzitting verklaarde de ex-kapitein dat hij na gesprekken met zijn directe superieur Adam PIETRUSZKA over mogelijke acties tegen POPIELUSZKO "absoluut ervan overtuigd was dat er goedkeuring van de hoogste top was". PIOTROWSKI voegde daaraan toe dat het laagste niveau waarop een beslissing om de priester te ontvoeren genomen kon worden, dat van een onderminister was. Op de vraag van rechter of hij hierover meer kon vertellen antwoordde PIOTROWSKI: "Ik ken de stijl van de leiders. Ik weet wie zich een dergelijke beslissing kan veroorloven. Het moet duidelijk zijn dat de beslissing aan de hoogste top is genomen".

Tijdens de middagzitting verbaasde PIOTROWSKI vele buitenstaanders door de zelfverzekerde wijze waarop hij de verantwoordelijkheid voor de moord op POPIELUSZKO volledig bij zijn chef PIETRUSZKA legde, die hem bewust de indruk gegeven zou hebben dat het besluit om de priester te ontvoeren van het hoogste niveau afkomstig was. "Ik zie nu in dat ik nooit enig bewijs had dat er een brein achter de affaire zat" maakte PIOTROWSKI daarbij duidelijk. Op de vraag van de rechter "dat er dus geen sprake van een brein was", antwoordde PIOTROWSKI: "Misschien is het wel beter dat er geen brein is". Vervolgens gaf hij zijn aandeel in de ontvoering en mishandeling van POPIELUSZKO toe. Hij ontkende echter dat de dood van POPIELUSZKO vooraf was beraamd.

Als laatste van de vier verdachten werd het voormalige plaatsvervangend hoofd van het MSW/Departement Adam PIETRUSZKA verhoord. PIETRUSZKA vertelde dat hij PIOTROWSKI slechts opgedragen had om de activiteiten van POPIELUSZKO na te gaan om "belastend" materiaal tegen de priester te verzamelen. Daarbij ontkende de 47-jarige ex-kolonel "dat er ooit enige suggesties of aanbevelingen zijn gedaan om lichamelijk geweld te gebruiken". Hij verklaarde dat de activiteiten van het ministerie van Binnenlandse Zaken geleid werden door eerbied voor de wet en dat

zijn departement "in overeenstemming met de beginselen van het socialistisch humanisme de regel volgt dat politieke vijanden geïsoleerd en bestreden moeten worden, maar alleen met behulp van sociale en politieke argumenten en niet met de kracht van de vuist". PIETRUSZKA omschreef PIOTROWSKI als een "voorbeeldig politiemann", die echter de neiging had op eigen initiatief te handelen. De beweringen van PIOTROWSKI dat hij, PIETRUSZKA, de drie ontvoerders van de priester de verzekering had gegeven dat zij gedekt werden door de top van het ministerie betitelde PIETRUSZKA als "laster". Wel gaf PIETRUSZKA toe op bevel van generaal Zenon PLATEK, hoofd van het MSW/Departement IV, informatie te hebben achtergehouden voor het onderzoeksteam, waarvan hij zelf tot zijn arrestatie deel uit maakte.

Na PIETRUSZKA kwamen enkele politiefunctionarissen aan het woord die elkaar tegenspraken met betrekking tot de plannen om POPIELUSZKO tot de orde te roepen. Majoor , een officier van de militie in Warschau, verklaarde dat de hoofdverdachte PIOTROWSKI op 9 oktober 1984 tijdens een vergadering het plan had opgeworpen om POPIELUSZKO uit een rijdende trein te werpen. BARCZYNSKI's directe chef, luitenant-kolonel Leszek WOLSKI, die bij dezelfde vergadering aanwezig was, verklaarde echter zich niets te kunnen herinneren van een dergelijke suggestie. Volgens WOLSKI was er slechts gesproken over manieren om POPIELUSZKO beter te kunnen observeren. PIOTROWSKI had in een eerder stadium tijdens het proces verklaard dat zijn vroegere chef PIETRUSZKA het plan had bedacht om POPIELUSZKO uit een rijdende trein te duwen.

Tenslotte verscheen op 22 januari de evenals sinds 1 november jl. geschorste generaal Zenon PLATEK voor de rechtbank. Hij ontkende PIETRUSZKA de opdracht gegeven te hebben om te liegen over bijzonderheden aangaande het onderzoek naar de moord op POPIELUSZKO.

Nog voordat PLATEK zijn verklaring aflegde was van officiële zijde de balans opgemaakt over de rechtszaak. Het Poolse partijblad TRYBUNA LUDU kwam daarbij in de maandageditie van 21 januari tot de 'voorlopige' conclusie dat de vier verdachten in het proces POPIELUSZKO de moord op de priester alleen en zonder betrokkenheid van anderen hadden gepleegd: "Uit de verklaringen van de beklaagden en de bewijzen valt niets af te leiden dat erop duidt dat er nog anderen zijn die doelbewust tot de illegale actie hebben aangezet, deze hebben bevolen of goedgekeurd". Op zijn wekelijkse persconferentie in Warschau van 22 januari verklaarde regeringswoordvoerder Jerzy URBAN dat de moord op POPIELUSZKO een incidentele zaak was: "Een op zichzelf staande misdadige actie, die alleen het geweten bezoedelt van diegenen op het ministerie van Binnenlandse Zaken die nu in de beklaagdenbank zitten". Het commentaar van TRYBUNA LUDU en de mededelingen van URBAN werden vrijwel letterlijk overgenomen door de Poolse media, waarmee was 'vastgesteld' dat niemand boven het niveau van overste PIETRUSZKA een hand in de affaire POPIELUSZKO had. Ofschoon de openbare aanklager bleef volhouden dat de moord op POPIELUSZKO vooraf gepland was, werd de dood van de priester daarmee in feite gedevalueerd tot een 'bedrijfsongeval' als gevolg van de onvoorzien ontsnapping van de eveneens ontvoerde chauffeur de priester Waldemar CHROSTOWSKI, waardoor de drie ontvoerders hun zelfbeheersing verloren.

Toen de samenzweringsthorie op deze wijze door de autoriteiten was 'weerlegd' veranderde de teneur van het proces. Nadat PIOTROWSKI in een eerder stadium reeds zijn gal had uitgespuwd over het staatsvijandelijke gedrag van POPIELUSZKO en de weigering van de Poolse kerk om de geestelijke tot de orde te roepen, ging de openbare aanklager Leszek PIETRASINSKI daarop nog verder door. Deze zette de militante priester en de verboden vakbond Solidariteit in feite naast de vier verdachten in de belaagdenbank. Daarbij geneerde hij zich niet extremisme van POPIELUSZKO te vergelijken met dat van de hoofddader PIOTROWSKI. De oppositionele geestelijke had volgens de aanklager immers zelf haat gezaaid, onrust gestookt, opposanten verborgen, het regime bespot en ondergraven en daarmee zelf de moord uitgelokt. PIETRASINSKI eiste de doodstraf tegen PIOTROWSKI, die hij bestempelde tot "een kil en wreed cynicus die zijn twee ondergeschikten (PEKALA en CHMIELEWSKI) gemanipuleerd heeft". PIOTROWSKI's chef Adam PIETRUSZKA had volgens PIETRASINSKI de actie tegen POPIELUSZKO gedekt en vervulde op de achtergrond "een leidende rol. Zonder zijn medewerking zou de misdaad onmogelijk zijn geweest". Uiteindelijk werden PIOTROWSKI en PIETRUSZKA op 7 februari jl. tot 25 jaar gevangenisstraf veroordeeld. PEKALA en CHMIELEWSKI kregen respectievelijk 15 en 14 jaar gevangenisstraf.

Voordat het vonnis tegen de vier verdachten werd uitgesproken, stelden vele Westerse dagbladen reeds de vraag of de veelal als "showproces" betitelde openbare strafzaak tegen de vier leden van de Poolse veiligheidsdienst niet in feite diende om de werkelijke verantwoordelijken uit het hoge staatsapparaat te beschermen. Daarbij werd soms uitvoerig gespeculeerd over hetgeen zich achter de schermen heeft afgespeeld, voordat PEKALA, CHMIELEWSKI en PIOTROWSKI hun beschuldigingen aan het adres van een onderminister van Binnenlandse Zaken introkken. In de politieke constellatie van het Oostblok, waar het veiligheidsapparaat een van de belangrijkste steunpilaren van de heersende communistische partijen vormt, is het vrijwel ondenkbaar dat vier relatief onbelangrijke functionarissen van de geheime politie op eigen gezag het besluit nemen om een van de meest vooraanstaande figuren van de oppositie te doden. Belangrijker dan de vraag of de Poolse autoriteiten door de tijdens het proces in Torun betrachte openheid daadwerkelijk hebben aangetoond dat de ware schuldigen zijn gestraft, is evenwel de vraag hoeveel Polen geloven dat de moord op POPIELUSZKO niet van hogerhand is bevolen. In dit opzicht is er volgens waarnemers in Polen waarschijnlijk weinig veranderd in vergelijking met de situatie zoals die bestond aan de vooravond van de ontvoering van de populaire priester. In tegendeel, de meerderheid van de bevolking staat zo mogelijk nog sceptischer tegenover het regime dat in feite volledig wordt genegeerd. Door diezelfde meerderheid wordt POPIELUSZKO nu als een martelaar vereerd, waardoor het voor JARUZELSKI nog moeilijker lijkt om het maatschappelijk draagvlak te vinden, waarnaar zijn bewind al zo lang op zoek is.

Bij nieuwe pogingen om de kloof naar de Poolse bevolking te overbruggen hoeft de Poolse partij- en regeringsleider op korte termijn waarschijnlijk niet te rekenen op de steun van de R.K. Kerk. Het Poolse episcopaat heeft inmiddels bij de regering in felle bewoordingen schriftelijk geprotesteerd tegen de wijze waarop in de officiële media tijdens het proces in Torun de kerk

en in het bijzonder de persoon POPIELUSZKO verdacht werden gemaakt. Omdat de perscampagne tegen de katholieke geestelijkheid aanhoudt mag vermoedelijk niet verwacht worden dat binnenkort een nieuwe ontmoeting plaats zal vinden tussen JARUZELSKI en de Poolse priemaat Jozef GLEMP om te spreken over de oprichting van een kerkelijk steunfonds voor de particuliere landbouw.

Ook Lech WALESA lijkt zijn conclusies getrokken te hebben uit de rechtszaak tegen de ontvoerders van POPIELUSZKO. De voormalige arbeidersleider herzag zijn mening om geen steun te verlenen aan een stakingsoproep van Solidariteit tegen de onlangs aangekondigde prijsverhogingen en nam op 13 februari jl. deel aan een vergadering in Gdansk, die ten doel had de details uit te werken voor een algemene werkonderbreking van een kwartier op 28 februari a.s.. Tijdens de bijeenkomst deed de Poolse veiligheidsdienst een inval, waarbij zeven leiders van de ondergrondse vakbond en het oppositionele Comite voor Sociale Zelfverdediging werden gearresteerd. Hoewel WALESA niet werd aangehouden, is deze actie illustratief voor het onverminderde zelfvertrouwen van de geheime politie. De onaantastbaarheid van het repressieapparaat was toen reeds gebleken tijdens het proces in Torun, toen niemand -openbare aanklager, hulpaanklagers, rechters, verdedigers en getuigen- een vraagteken durfde te plaatsen bij de talloze bijzonderheden die over de complotten, afstraffingen, chantage en intimidatiepogingen van de functionarissen van het ministerie van Binnenlandse Zaken werden verstrekt.

Dat de Poolse inlichtingen- en veiligheidsdiensten ook geïnteresseerd zijn in het doen en laten van oppositionele "elementen" in het buitenland bleek op 22 januari jl., toen in Frankrijk de Poolse 'diplomaat' Stanislaw JANCZAKA uitwees omdat hij teveel belangstelling toonde voor de activiteiten van de in dat land verblijvende leden van Solidariteit. Gelet op de uitlatingen van de verdachte CHMIELEWSKI in Torun, die de behoefte aan informatie over Solidariteit-aanhangers als een van de belangrijkste motieven voor de ontvoering van POPIELUSZKO noemde, mag aangenomen worden, dat de Poolse diensten ook in andere Westeuropese landen geïnteresseerd zijn in de activiteiten van sympathisanten van de ondergrondse vakbond. De affaire POPIELUSZKO maakt duidelijk hoe ver die interesse kan reiken.